

Pretoriana

ZA 05(68)
P. 63/41

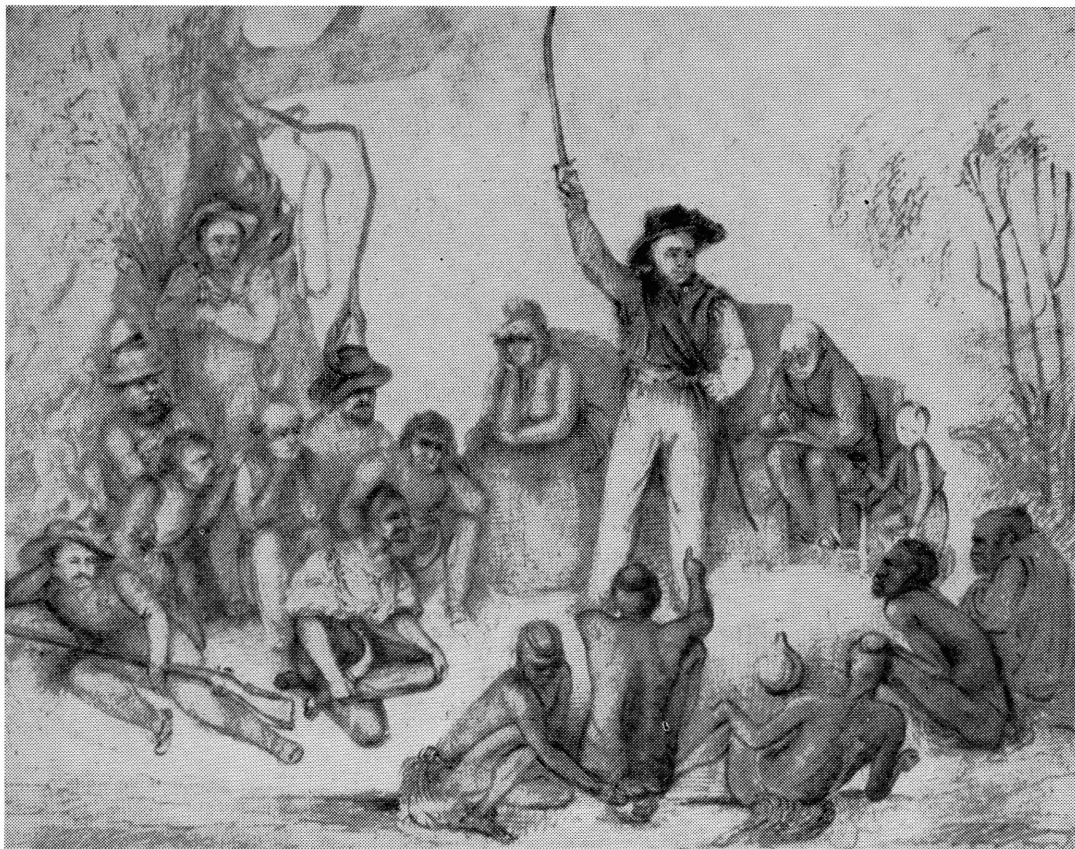

*Tydskrif van die Genootskap Oud-Pretoria
Verskyn in April, Augustus en Desember.*

— 0 —

*Magazine of the Old Pretoria Association
Published in April, August and December.*

Prys : 20c : Price.

Die uiters waardevolle tekening deur luit. J. A. Harding van Andries Pretorius en 'n geselskap Voortrekkers tydens 'n onderhoud met afgesante van Dingaan, Maart 1839, is een van die weinige voorstellings van die Voortrekkerleier wat daar bestaan.

(Met erkenning aan: Gordon-Brown, A.: Pictorial Art in South Africa. Chas. J. Sowter, London, 1954. pp. 140-142, 156, page No. 79.

Onthulling van Bronsplaas op Gedenkpoort op Grootplaas, die Sterfplaas van Komdt.-Genl. Andries Pretorius.

OP Woensdagmiddag, 12 Desember 1962, het ongeveer vyftig gaste die onthulling van 'n gedenkplaat ter ere van komdt.-genl. Andries Pretorius op die oostelike gedeelte van Grootplaas bygewoon. Onder die gaste was daar 'n hele aantal regstreekse afstammeling van die Trekkers. Ek het bv. vir kol. I. J. Meyer, 'n kleinseun van pres. M. W. Pretorius, van Potchefstroom opgemerk, asook vir die familie Roode en mev. Poppie Bezuidenhout van Pretoria. Afgesien van hulle, was daar nog 'n hele aantal Pretoriusse en Pretorius-afstammeling teenwoordig.

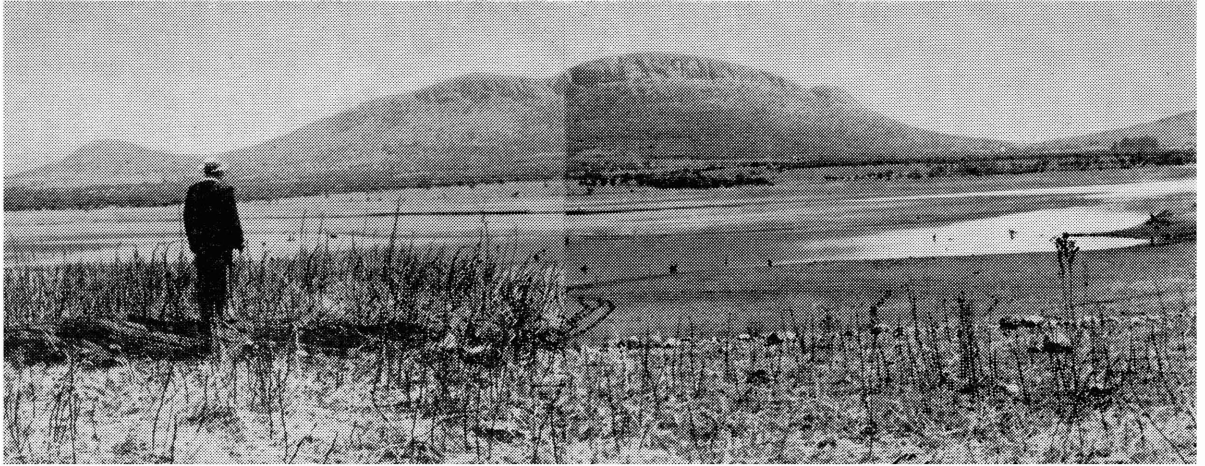
Die funksie het by die ingang van Grootplaas plaasgevind, langs die Skeerpoortpad en ongeveer 25 myl van die Pretoriase Stadsaal.

Die bronsplaat is deur die Historiese Monumentekommissie aangebring op 'n sierlike gedenkpoort wat spesiaal vir dié doel deur mnr. Danie Pretorius op sy gedeelte van die plaas Grootplaas opgerig is. Die gedenkplaat en die gedenkpoort herdenk die feit dat komdt.-genl. Andries Pretorius in Julie 1853 op 'n ander gedeelte van Grootplaas, langs die Magaliesrivier en reg teenoor Kommandonek, oorlede en begrawe is, maar dat sy stoflike oorskot in die negentiger jare weer opgegrawe en in die Ou Kerkhof in Pretoria herbegrawe is.

Dr. P. J. du Toit, Voorsitter van die H.M.K., het die gaste by die historiese gebeurtenis verwelkom. Hy het bekend gemaak dat een van die afstammeling van Andries Pretorius, mnr. Danie Pretorius, en eienaar van 'n gedeelte van Grootplaas, goedgeestiglik aangebied het om hier op die plaas waar Andries Pretorius gewoon en gewerk het en later begrawe is, 'n bronsplaat op 'n gedenkpoort aan te bring. Van hierdie vrygewige en vriendelike aanbod het die H.M.K. met dankbaarheid gebruik gemaak. Alle reisigers wat in die toekoms hierdie besige grootpad gebruik, sal dadelik hierdie sierlike gedenkpoort met die bronsplaat daarop raaksien, hopelik stilhou en die opskrif op die gedenkplaat lees.

Die H.M.K. het ons land bewus gemaak van die talryke historiese plekke en gedenkwaardighede. Al die plekke sal mettertyd op 'n padkaart van Suid-Afrika aangebring word. Met behulp van so'n toeristegids sal reisigers oral kan stilhou en historiese plekke en gedenkwaardighede kan bekijk.

Vervolgens het dr. Du Toit verwys na die belangrike rol wat dr. Punt, 'n lid van die H.M.K., in die oprigting van die bronsplaat en die gedenkpoort gespeel het. Dit was hy wat die H.M.K. oorreed het om so'n bronsplaat te laat aanbring. Met die waardevolle kontakte wat hy met die Pretorius-

Die persoon op die foto staan op die terrein waar William Skinner en die twee broers, Louis en Lionel Devereux, in 1852 vir komdt.-genl. Andries Pretorius 'n nuwe woonhuis langs die Magaliesrivier opgerig het. Die huis het noordoos gefront met 'n uitsig op Kommandonek, regs op die foto, waarlangs die grootpad vanaf Pretoria na Rustenburg gegaan het. In hierdie huis is Pretorius in Julie 1853 oorlede en in die nabyheid begrawe.

familie het, kon hy die totstandkoming van die gedenkpoort en die bronsplaat aan die gang sit en tot 'n suksesvolle einde voer.

Ten slotte het dr. Du Toit 'n hartlike dankwoord aan mnr. en mev. Danie Pretorius en hulle familie uitgespreek vir die skenking van die kosbare wawiele wat deel vorm van die sierlike gedenkpoort, vir die oprigting van die gedenkpoort self en die mildelike geldelike bydrae wat hulle gelewer het om die bronsplaat en die gedenkpoort moontlik te maak.

Vervolgens het die Onderburgemeester van Pretoria, raadslid L. R. Bester, aan die woord gekom. Sy toespraak word elders in die blad volledig weergegee.

Die hoogtepunt van die dag se verrigtinge was die onthulling van die bronsplaat namens die H.M.K. deur dr. Willem Punt. In 'n kort, kragtige geleentheidsrede het hy na komdt.-genl. Andries Pretorius verwys as die leier wat op 'n kritieke tydstip van die Groot Trek gehoor gegee het aan die roepstem van sy volksgenote in Natal; as die oorwinnaar van die Zoeloehordes by die Slag van Bloedrivier; as die voortreflike leier van die Voortrekkers en as een van die vernaamste grondleggers van die Zuid-Afrikaansche Republiek.

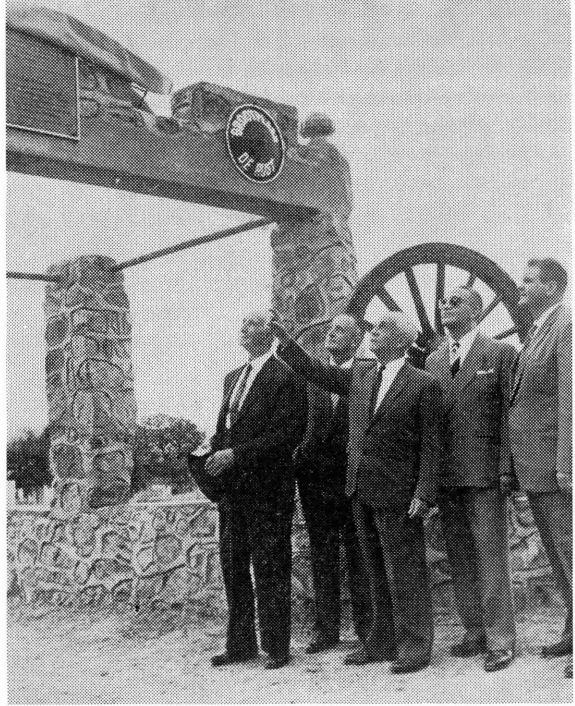
Dit is daarom vir die H.M.K. 'n besondere eer om op hierdie wyse die nagedagtenis van Andries Pretorius te eer.

Vervolgens het dr. Punt oorgegaan tot die onthulling van die bronsplaat, terwyl hy daarna ook die bewoording op die gedenkplaat hardop gelees het: „*A. W. J. Pretorius se Graf: Grootplaas*. Op hierdie plaas is Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius, kommandant-generaal van die Suid-Afrikaanse Republiek en held van die Slag by Bloedrivier, op 23 Julie 1853 oorlede en begrawe. Op 13 Mei 1891 het die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek sy stoflike oorskot in die Ou Kerkhof in Pretoria herbegrawe.” Die bewoording verskyn in albei landstale. Dit is net baie jammer dat die opskrif foutiewelik verwys na A. W. J. Pretorius se graf i.p.v. Grootplaas as sy sterfplaas.

Ter afsluiting van die mooi funksie het mnr. Danie Pretorius, eienaar van dié gedeelte van Grootplaas, die H.M.K. bedank vir die wonderlike werk waarmee hulle besig is en ook dat hulle die inisiatief geneem het om die nagedagtenis van die groot Voortrekkerleier op so'n treffende wyse in ere te hou. Ten slotte het hy ook die gaste vir hulle teenwoordigheid bedank en in Engels ook verwys na die Engelssprekende gaste wat teenwoordig was en wie se vaders en grootvaders alreeds in hierdie omgewing woonagtig was, soos die Scrooby's en ander.

Daarna het die gaste deur die gedenkpoort na die ruim woonhuis gegaan waar almal op 'n baie gesellige wyse deur mnr. en mev. Danie Pretorius onthaal is. Vanaf die voorstoep van die huis, met sy sierlike Kaapse gewels, kry die besoeker 'n pragtige gesig op die Hartbeespoortdam met die hoë en trotse Magaliesberg op die agtergrond.

Kol. I. Meyer, agterkleinseun van Andries Pretorius, dr. W. Punt, dr. P. J. du Toit, Voor- sitter H.M.K., mnr. Danie Pretorius, eienaar van dié gedeelte van Grootplaas waarop die gedenkpoort staan, en die Onderburgemeester van Pretoria, mnr. L. R. Bester, beskou die gedenkplaat na die onthulling.

Na die onthaal het ek in die geselskap van mnr. John Scrooby en mnr. Nic. van der Westhuizen, hoof van die Skeerpoortskool, 'n besoek gaan bring aan die terrein waar William Skinner, en die twee broers, Louis en Lionel Devereux, in 1852 'n sierlike woonhuis vir komdt.-genl. Andries Pretorius gebou het en waarin hy op 23 Julie 1853 oorlede is. Die sterfhuis van Pretorius is 'n hele afstand verwyder van die gedenkpoort en die woonhuis van mnr. Danie Pretorius. Die huis was op 'n hoogte langs die Magaliesrivier gebou met 'n uitsig op Kommandonek. As die Hartbeespoortdam vol is, is die terrein van die ou opstal normaalweg onder water maar noudat die dam leeg is, kan die fondamente van die Pretoriuswoning nog duidelik gesien word asook die mooi klipwerk wat die Engelse vaklui daar gewroeg het. Daar naby staan nog reuse akkerbome langs die ou watervoor en ou murasies terwyl die terrein van die eertydse plaaskerkhof, wat normaalweg onder water staan, nog sigbaar is.

—H. M. REX.

Toespraak by die Gedenkpoort op Grootplaas deur die Onderburgemeester van Pretoria, Raadslid L. R. Bester.

GESKIEDENIS, of die studie daarvan, meen ek, het slegs waarde in soverre die lesse wat ons daaruit kan leer, as lesse vir die toekoms kan dien. Toewyding aan die verlede, met al die gepaardgaande heimwee, moet terselfdertyd ook toewyding aan die dae wat voorlê, beteken. Of, in die veelherhaalde woorde van president Paul Kruger: „Neem uit die verlede wat goed is en bou daarop u toekoms.”

Die taak wat die Historiese Monumentekommissie verrig om die geskiedenis van ons volk vir ons te bewaar sodat ons en ons nageslag daarop kan bou vir die toekoms, is 'n groot en belangrike taak. Die onthulling van naamborde op die grafte van ons volkshelde, staatsmanne en voorbeeldige voorgangers, is 'n belangrike stap om hulle vir ons aan die vergetelheid te ontruk. Ek kan slegs die hoop uitspreek dat daar onverpoos met hierdie werk voortgegaan sal word. Dit sal oneindig veel daartoe bydra om ons en komende geslagte gedagtig te hou aan die heldedade van ons voorvaders — die onwrikbare vertroue, durf en daad waarmee hulle die gevare van 'n barbaarse land trotseer het om dit vir ons bewoonbaar te maak.

Dit is vandag vir my as Onderburgemeester en as verteenwoordiger van die inwoners van Pretoria, 'n besondere genoeë en 'n groot eer om hier te mag optree, want hier word vandag weer hulde gebring aan een van ons groot volkshelde. 'n Man in wie se hart die vryheidsdrang so sterk gebrand het dat hy sy wêreldse besittings, gemak en gerief prysgegee het en die wilde, ongetemde vreemde ingetrek het om vryheid te gaan soek. 'n Man wat onverskrokke met vyande op die slagveld slaags geraak het om daardie vryheid vir homself en sy nageslag te verkry. Maar boweal die man wie se naam vandag voortleef in die naam van ons skone Pretoria.

Ons as Pretorianers voel trots daarop dat die naam van ons stad ontleen is aan 'n man en 'n held soos kommandant-generaal Andries Pretorius. In hom was daar die konsentrasie van al die voortreflike kenmerke en karaktertrekke van 'n leier — karaktertrekke en eienskappe wat hom uit die Kaapkolonie laat wegtrek het; wat hom op 16 Desember 1838 laat seëvier het oor die Zoeloehordes van Natal; wat hom die vernaamste grondlegger van die Republiek in Natal gemaak het; wat hom daarna weer uit Natal na Transvaal laat trek het — steeds soekende na vryheid vir homself en sy nageslag; wat hom geweldige oormagte van vyande op die slagveld laat aandurf het; wat hom as bemiddelaar tussen botsende elemente van sy eie

Mnr. L. R. BESTER,
Onderburgemeester
van Pretoria,
1962/63.

mense hier in Transvaal laat optree het, wat met die Sandrivier-konvensie algehele onafhanklikheid vir die Republiek verkry het — voorwaar 'n man wat hom onderskei het as 'n leier op staatkundige, kerklike en militêre gebied. Sonder hom sou nie net die geskiedenis van ons volk veel armer gewees het nie, maar ook ons volk self.

Waar ons vandag hier weer hulde bring aan een van ons groot volksvaders, wil ek die hoop uitspreek dat ons en die nageslag krag sal put uit die voorbeeld wat hy en andere aan ons gestel het; dat ons hier uit die geskiedenis sal neem wat goed is en daarop sal bou in die toekoms.

Waar die Monumentekommissie so 'n belangrike taak vervul om die verlede onder ons aandag te hou, wil ek u die grootste mate van sukses met u werk toewens.

Places of Great Historical Interest Around Pretoria

THE picture recently of a plaque to be unveiled on the farm Grootplaats, formerly Der Ouden Rust, where General — more correctly Hoofd Commandant — A. W. J. Pretorius, of Blood River fame, lived and died in the Transvaal, gives rise to the question of the advisability of erecting similar plaques or signs to indicate the sites of many places of historical interest surrounding Pretoria.

Such road signs or plaques should stimulate interest in the history of Pretoria and environs, please the historically minded motorist and perhaps perpetuate names that are in danger of disappearing

There are a great many such places. To quote but a single route, a circular one from Pretoria via Skeerpoort, Hartbeespoort Dam, Pretoria North and back to the city.

As the motorist leaves Pretoria on the road to Pelindaba the suburb Proclamation Hill lies between the highway and Iscor. Why is it so called has become a mystery. To the right lies what is left of Skinner's Court. The name Skinner was attached to the first church building on Church Square while Skinner's Court, if memory serves correctly, was the first pleasure resort to serve strawberries and cream.

WEST FORT

Some distance past Danville a road branches off to the Asylum and West Fort. West Fort has some historical significance for it was in that vicinity that the most serious skirmish took place during the siege of Pretoria (1880-1881).

The main road leads to the top of a plateau from where the traveller in the opposite direction gets his first view of Pretoria. The turrets of the Union Buildings seem from there to be on eye level. That small plateau was always known as Hoëveld (Highveld), a name few remember nowadays.

Nothing more of historical interest is found until Pelindaba. On the low line of hills to the south just before the slope to plain level, there is the tombstone of Great Trek leader Pieter Retief's daughter, Debora Retief. At the suggestion of the Afrikaans historian, Gustav Preller, who lies buried a yard or two from her grave, her remains were re-interred before the water of Hartbeespoort Dam inundated the cemetery in which she lay buried. It was Preller, too, who designed the simple but impressive monument — three pear-shaped blocks of unhewn granite piled in the form of a pyramid.

BART PRETORIUS

It was Preller, too, who selected the name Pelindaba after running a

competition in his paper *Die Volkstem*. Pelindaba is a contraction of the Sotho *poitela* (the end) and the Zulu *ndaba* (discussion). The inference was that when the dam's water reached high level at Pelindaba that was the end of the work. The dam was complete.

Immediately after crossing the Crocodile River, Broederstroom is reached. In a simple country cemetery near the road lie buried the remains of Bart Pretorius, brother of General A. W. J. Pretorius. On Broederstroom stands the home of Bart Pretorius.

This typical, thatch-roofed Boer farmhouse was, so it is said, the first school building in the Pretoria district. Bart Pretorius offered his loft to be used as a schoolroom. It was partly burnt down many years ago but Preller had it restored.

Moving further west, one traverses the farm Leeukloof where a signpost could well be erected showing the way to what was known as Marshall's silver mine.

Just before the junction to the Krugersdorp-Hartbeespoort Dam road, the Skeerpoort River is crossed. Directly north of the pass itself is De Wetskloof in the Magaliesberg. It is a purely local name. It was at De Wetskloof that the Boer guerilla fighter, General C. R. de Wet, escorted President Steyn down perilous heights at night. It was after the President had been to Waterval Onder to bid farewell to the abdicating President Kruger.

CASHAN

Swinging eastwards, one crosses the Magaliesberg at Commandonek, a road invariably used by President Kruger on his frequent visits to his farms Boekenhoutfontein and Waterkloof, near Rustenburg.

Then, skirting the wall of Hartbeespoort Dam, the road leads over Skietfontein near what is now known as Silkaatsnek, a reminder of the days when the Matabele king Mazilikazi ravaged and plundered the Transvaal.

Skietfontein was the arena in which the silly little civil war of 1862 --- it was nothing more than a protracted skirmish --- was fought.

There are other historical spots upon this comparatively short tour. It may be that in time more plaques will draw attention to the names of pioneers who rendered yeoman service to Pretoria and the Transvaal.

Finally, what a pity it is that Magaliesberg's name, the Cashan Mountains, a name that falls easily from the lips and pleasantly upon by the ear, cannot be commemorated in some pass in that range.

—J. C. VLOK.

The Pretoria News, 11/12/62.

(When a Rustenburg suburb was laid out on the slopes of the Magaliesberg a few years ago, your Editor suggested the name "Cashan" for the new suburb. The suggestion was adopted.—Editor.)

PROKLAMASIEHEUWEL

GEDURENDE die eerste paar maande van die Anglo-Boere-oorlog het die Britse magte hulleself misreken met die weerstand wat die burgerkommando's van Transvaal en die Oranje-Vrystaat sou bied. Hulle kon derhalwe nie daarin slaag om — soos hulle beplan het — die Republikeinse magte in 'n paar vernietigende veldslae uit te wis nie; intendeel, hulle het in die meeste gevalle groot verliese gely.

Vroeg in 1900, het die bekende lord Roberts die opperbevel van genl. Buller oorgeneem en sy strategiese plan was om die Republikeinse hoofstede, Bloemfontein en Pretoria, in te neem omdat hy geglo het dat as die hoofstede ingeneem is, die Boerekommando's sou oorgee. Hy het dan ook daarin geslaag om Bloemfontein op 13 Maart 1900 met sy 200,000 soldate in besit te neem. Daarvandaan is hy verder noordwaarts om sy opgelegde taak te volbring.

Eers is Kimberley ontset en daarna is Johannesburg op 31 Mei 1900 ingeneem. Op 4 Junie is Pretoria deur Kwaggapoort — die westelike uitgang van Pretoria in die rigting na Krugersdorp — genader. Die prominente heuwel, drie myl ten weste van Kerkplein, het baie gou in 'n tentdorp van Britse troepe verander. Op 5 Junie 1900 het lord Roberts vanaf hierdie heuwel sy proklamasie uitgevaardig kragtens waarvan Pretoria in besit geneem en Transvaal as Britse gebied geproklameer is. Die naam Proklamasieheuwel herinner dus aan hierdie gebeurtenis in die geskiedenis van Pretoria. Die woonbuurt met die naam „Proclamation Hill” het egter eers in 1936 tot stand gekom.

—J. C. CRONJE, Pretoria-Wes Hoërskool.

BOYS' HIGH SCHOOL, PRETORIA

1910 — 1960

A WORD FROM THE HEADMASTER, MR. D. F. ABERNETHY.

MANY who know something about the history of this school may wonder why 1960 was chosen as the year in which to celebrate our fiftieth birthday. Did not the school have its origin in 1902 in the old Staats-Model school at the corner of van der Walt and Skinner Streets? Was not Mr. Atkinson appointed as the first Headmaster of Pretoria Boys' High School in that year? Are we trying to conceal our real age?

A good year for our celebrations would have been 1952 and much

could have been said for 1959 as a "birthday" year, fifty years after the school had moved into its present building.

In 1910 the Boys' High School, an English medium school, and the Eendracht school, Afrikaans medium, were amalgamated and Boys' High became a dual medium school. It remained so until 1924 when an Afrikaans medium High School was built, and then it reverted to English only, as the medium of instruction. In 1910, Mr. W. H. Hofmeyr became the first permanent Headmaster in the present building; he was a man ideally suited to the dual medium school, educated in South Africa and in England, spoke English and Afrikaans equally well, described himself as neither Afrikaner nor Englishman but as a South African. From 1910 to 1924 Afrikaans and English speaking boys worked together, played together and lived together here, and the school assumed its present character. There are many boys here who come from homes where English and Afrikaans are spoken with equal fluency; one sometimes hears Afrikaans spoken in the playgrounds; it is at times spoken in the staff common room and no one turns around in surprise; here in this school are also Jewish boys and German speaking boys who are just as much "at home" as are the others. They all make up "Boys' High."

This precious quality of tolerance which grows steadily through the years is something which we want to preserve; it is needed in all South African schools; it is needed so much in the character of the nation. In this school it was born in 1910 and that is why we celebrated Jubilee year in 1960.

A SHORT HISTORY OF BOYS' HIGH SCHOOL.

THE NEW SCHOOL

At Easter time in the year 1910, shortly before the birth of the Union of South Africa, the editor of the "Pretoria", the magazine of the Pretoria College, heralded the arrival of yet another new creation — humbler perhaps, but nevertheless of great importance. He wrote as follows:—

"Amalgamation, Unification, Coalition, Union, Eendracht — such are the words that have of late, with all their intricate minutiae of dialectically differentiated signification, been buzzing around like bees, forsooth, fraught with the fragrant veld-honey of peace and contentment. As with the sub-continent so with Pretoria's High Schools, we are to have our Union. Most decidedly we want the "best man" regime. We wish the "best men" to raise us together to heights hitherto undreamt of in the realm of "rugger"; to regain for us the Cup, that silver emblem of athletic supremacy; to nurture one to head the Martication list, rising among the stars, like the tinkinkje, borne aloft by the example which soared last term, as an eagle, from a rival school.

"By the time that this appears in print we shall have had the pleasure of welcoming our new Head Master, Mr. W. H. Hofmeyr. Whilst con-

gratulating very heartily both him and ourselves on the prospect, we have penned the above to convince him that we are not behind him in foreseeing good things to come for this school."

Half a century ago editors of School Magazines really did write like that! A less flowering notice of the same approaching happy event is to be found in the Transvaal Education Department's Circular Minute No. 37 of 1909.

"At the beginning of the second term of 1910 the Pretoria High School for Boys and the Eendracht High School will be amalgamated. The united school will be under the headmastership of Mr. W. H. Hofmeyr, M.A., of the universities of Cambridge and the Cape of Good Hope, at present headmaster of the Stellenbosch High School for Boys. The staff of assistants will consist of the combined staffs of the two schools.

"The amalgamation marks the end of the dual system of schools which came into existence soon after the war, and it cannot fail to mark the beginning of a period of progress and prosperity, for the united school cannot fail to prosper."

And so with these blessings — domestic and official — upon it, the new Amalgamated School was opened on April 6th, 1910, by the Director of Education, Mr. J. E. Adamson. The religious ceremony consisted of the singing of "Old Hundredth", the reading of a portion of Scripture by the Rev. G. W. Cross and a prayer by Ds. H. S. Bosman. The Director of Education delivered an address. So too did Ds. Bosman, Mr. Jas. Macintosh and the new Headmaster. And thus the New School began.

THE AMALGAMATION

The two component partners of the amalgamation were the Eendracht High School and the Pretoria Boys' High School.

The former was a C.N.O. school after the Anglo-Boer war, but was taken over by the Government in 1904. It was housed in a building in Koch Street (now known as Bosman Street). Ds. Bosman was on its Governing Body. There was a boarding establishment attached to this school, which functioned up to 1915, when its boarders were transferred to the recently built School House up on the hill.

The other partner of the amalgamation had the same name as the present school, Boys' High School, Pretoria. After the Anglo-Boer war an English school was started in the building at the corner of Skinner and van der Walt Streets — the building famous for having held — and subsequently failed to hold — Winston Churchill as its prisoner. Its name was "The Pretoria High School". It catered for all standards and both sexes. In 1902 it split into the Girls' High School, the Boys' High School and the Preparatory School. The Girls' High School went to Visagie Street, while the Boys' High School and the Preparatory School shared the Skinner Street building, the former under Mr. Harold W. Atkinson and